

Janus Pannonius néhány epigrammájának ismeretlen első kiadása*

Vitéz Jánossal kapcsolatos adatok után kutatva az 1976-ban megjelent Kristeller-émlékkönyvben „Johannes custos ecclesiae Varadiensis” névére akadtam. A vonatkozó tanulmányban¹ egy ősnymotatványra történt hivatkozás, amelyet szerencsére sikerült megtalálni az Országos Széchényi könyvtárban.² Ebből aztán kiderült, hogy nem Vitéz Jánosról van benne szó, hanem Janus Pannoniusról.

Maga az ősnymotatvány Aeneas Sylvius Piccolomini leveleit s néhány – különböző személyek által – hozzá intézett levelet tartalmaz. Így került bele az a verses levélváltás is, amely Janusnak a szakmabeliek előtt eléggé ismert, Aeneas Sylviusához intézett epigrammáiból, valamint a címzettnek Janushoz intézett – ugyancsak versbe foglalt – válaszából áll.

A továbbiakban elmondandók miatt szükséges röviden megjelölni, hogy mi a tárgya ennek a levélváltásnak, egyelőre a pontos sorrend megállapítása nélkül. Összesen *három* Janus epigrammáról van szó és Aeneas Sylviusnak *egy* verses válaszárol. Janus Martialis epigrammáit kéri kölcsön Aeneastól – ez a „Si Bilblitani tibi sunt epigrammata vatis” kezdetű vers. Egy másik Janus epigramma arra vonatkozik, hogy Aeneas Sylvius hagyjon fel azzal, hogy verseket kér tőle, Janustól, hanem inkább ő küldje el a sajátjait, melyeknek Janus olvasója és nem kritikusa lesz. Ennek a versnek a kezdősora: „Desine quaeo meas, Aenea poscere Musas”. Aeneas Sylvius verses válasza így kezdődik: „Venisti Latia madidus Graecaque Minerva”, amelyből lényegileg az derül ki, hogy Aeneas, idős korára hivatkozva, nem küld verset, de máris küldi a kért könyvet, némi szelíd erkölcsi intelme kíséretében. Janus válaszversének kezdő sora: „Causaris senium, ne mecum carmine certes”, majd folytatódik az érettebb kor értékeinek humanista képekbe és hasonlatokba öltöztetett dicséretével, és azzal az ígérettel végződik, hogy mielőtt tulajdonosa kéri, vissza fogja küldeni Martialis epigrammáit.

Az ősnymotatványbeli verszövegeket összevetve a Teleki-féle kiadásbelivel³ – mivel úgy tudtuk, hogy első ízben itt jelentek meg nyomtatásban –, rögtön kitűnt, hogy a „Desine quaeo” kezdetű Janus-epigramma ősnymotatványbeli szövege két egész sorral többet tartalmaz, mint az 1784-ben megjelent vers.⁴

Teleki, mint ismeretes, a bécsi Janus-kéziratot vette alapul kiadásához.⁵ Ebben – illetve mikrofilmjén – utánanézve kiderült, hogy az ősnymotatványbeli két sor ebben sincs meg.

*Az MTA Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz-kutatások Osztálya 1978. nov. 29-i vitauülésén elhangzott előadás szövege.

¹CLOUGH H. C.: The cult of antiquity. Megjelent a következő kötetben: Cultural aspects of the Italian renaissance. Essays in honour of P. O. Kristeller. Manchester 1976. 31–76.

²Jelzete itt: Inc. 1078.

³[TELEKI Sámuel:] Jani Pannonii ... Poëmata. Traiecti ad Rhenum 1784. II. k. 331–333. és 411.

⁴A két sor a következő szövegű:

... Ipse tuos igitur cui scribere caesaris actus
Contigit et clara cingere fronde comas” ...

⁵Jelzete: Österreichische Nationalbibliothek, Cod. lat. 3274.

A bécsi kéziraton kívül a verses levélváltás még két kódexben található meg, az egyiket a firenzei Laurenzianában, a másikat a Vatikáni könyvtárban őrzik.⁶ Ezek egyikének sem lehetett hirtelen a helyszínen utánanézni, de szerencsére az Akadémiai könyvtár kézirtattárának részletekre is kiterjedő katalógusából meg lehetett állapítani, hogy Toldy Ferenc hagyatékában megtalálható a levélváltásnak a firenzei kódexbeli szövegéről készült 19. századi másolata.⁷ Ez egyezett az ősnymtatványbeli szöveggel, vagyis benne volt az újonnan megtalált két Janus-verssor. Mivel pedig Ábel szerint a firenzei és a római kézirat azonos szöveget tartalmaz, föl kell tételoznünk, hogy ebben is megvan a teljesebb versszöveg.⁸ Ezen az alapon bizonyosra kellett vennünk, hogy a két verssor nem későbbi interpoláció, hanem a bécsi kéziratból maradt ki,⁹ és ezért nincs meg sem Telekinél, sem az ezt követő kiadásokban. Ám nem csupán arról van szó, hogy két, eddig feledésbe merült Janus-verssor került elő, hanem ennél sokkal többről: tartalmukból pontosabban meghatározható a verses levélváltás keletkezésének időpontja és – véleményünk szerint – valódi háttere is, az, hogy nem csupán „költői versengés”-ről van szó, ahogy eddig gondoltuk.

A korábbi álláspont szerint Huszti a levélváltás időpontját 1451-re helyezte, mivel ebben az évben látogatott haza Janus első ízben Itáliából; verséből ugyanis teljesen világos, hogy itthonról kérte kölcsön Aeneas Sylviustól Martialis verseit.¹⁰ Ebből Huszti még azt a további következtetést is levonta, hogy tehát Janus már ekkor, 1451-ben, alig 16 éves korában, a váradi egyház kanonokja volt, mivel így szól a hozzá intézett verses levél címzése.

Egy másik helyen azt is Huszti állapította meg, hogy Janus 1454-ben ismételtén járt itthon, ami Valagussa hozzá intézett leveléből derült ki.¹¹ Minthogy a most előkerült két Janus verssorban arról van szó, hogy Aeneas Sylvius megírta a császár – III. Frigyes – tetteit, és minthogy erre csak 1452 után került sor,¹² a verses levélváltás is csak a későbbi időpontban, vagyis 1454-ben keletkezhetett. Janus váradi kanonoksága is inkább valószínű ekkor, hiszen tudjuk, hogy 1451-ben csak úgy tudott eljönni Ferrarából, hogy Giovanni Antonio della Torre modenai püspök kezességét vállalt érte anyagi kötelezettségeinek Guarinoval szembeni teljesítésére.¹³ Ha már ekkor is lett volna kanonoki tisztsége, ill. jövedelme, erre aligha lett volna szükség. Azonkívül 1451-ben Janus még aligha ismerhette személyesen Aeneas Sylvius, míg 1452-ben bizonyosan találkoztak Ferrarában, amikor az III. Frigyes kíséretében itt megfordult. Az 1454-es dátum a Janus vers tartalma alapján azért is megfelelőbb, mivel Janus azzal az indoklással kéri Martialis verseit, hogy nehéz időkből a könnyű múzsa ad vigasztalást / „Tempore sollicito tragicos deponere luctus, / Conuenit et leuibus pellere mesta iocis” / A „tragikus” idők sokkal inkább illenek 1454-re / 1453-ban esett el Bizánc /, mint 1451-re. Kétségtelennek tartjuk tehát, hogy a verses levélváltás 1454-ben keletkezett.

Ha azonban a versek tartalmát tüzetesebben szemügyre vesszük, keletkezésük sorrendjére is fény derül. Egyszerűség okából a végén kezdjük, mivel az bizonyos, hogy Janus „Causaris senium” kezdetű verse a záró vers, ezt közvetlenül megelőzi Aeneas Sylviusé. Melyik Janus epigramma keletkezett vajon előbb a még fennmaradó kettő közül: a „Desine quaeso”, vagy a „Si bilblitani” kezdetű? Erre az adja meg a választ, hogy Aeneas Sylvius verses levele mind a kettőre vonatkozik, mind a két Janus epigrammára reflektál. Egyrészt arról szól, hogy ő nem küld verset, másrészt arról, hogy elküldi a Martialist. Így nagyon is közelfekvő a feltételezés, hogy Janus a két epigrammát egyszerre küldte el, vagy pedig még inkább, hogy a kettő eredetileg csak egy vers volt. Igaz, kissé laza a gondolati kapcsolat

⁶ a) Firenze, Biblioteca Medicea-Laurenziana LIV. 19. (ezt Fraknoi Vitéz kódexének tartja, vö. Két hét . . . Magyar Könyvszemle 1878. 128–131. 1.) – b) Biblioteca Apostolica Vaticana, Cod. Urb. lat. 401.

⁷ MTA könyvtára, Kézirtattár, Tört. 4° 26. 12.

⁸ Vö. ÁBEL E.: *Analecta*, Bp. 1880. 108–119.

⁹ A két sor kimaradásának nagyon egyszerű és érthető magyarázata, hogy kétszer egymás után ismétlődik a versben az „Ipse tuos . . .” sorkezdet, és így a másoló szeme átsiklott a második fölött – ez a meggyőző érvelés Borzsák István szellemes magyarázata, amely előadásom alkalmával hangzott el.

¹⁰ HUSZTI József: Janus Pannonius. Pécs 1931. 35–36.

¹¹ Huszti: i. m. 143.

¹² Vö: VOIGT Georg: *Enea Silvio de Piccolomini als Papst Pius der Zweite und sein Zeitalter*. Berlin 1862. II. k. 320. és passim.

¹³ HUSZTI: i. m. 35.

Si bilicani tibi sunt epizāmata vatis
Proximus huc ad nos fac precor illa ualent
Nec uides q̄tos moueat fortuna tumultus
Hec sperare sinat nos meliora timor
Tempore soliato tragicos deponere luct⁹
Conuenit et leuib⁹ pellice mesta iocis

Epistola Cōgratulatur patri archie de recuperato
te statua quid sit sperandum in reb⁹ thurcorū dicit.

Lucas Epus Heneñ Ludouico cardinali aq̄le
gienti. Salu. p. di. Est mihi singulari
uoluptati q̄ apud nouū pontificem Sāctissimū dñm
nōm eum lozum tenes ut ciunt quē apud febas recor
dationis eugemū q̄raim olim tenuisti. spero id ut le
futurū ecclē dei pp̄ diligentia tuā sūmā rerū pruden
tiō Ingenitudo q̄dā retroactis tēpōib⁹ te parūper op
pressit neq; em̄ qui tuo munē sublimata fuerit fortu
re ut pat fuiss; fauētis erūt recuperasti mō p̄sumum
statū arādū ē. Ut ecclā q̄ trā restitgat q̄ pp̄ nrām
luz cōp̄ssa marie wro mēdū ē ut p̄ archos rā il
gio cōsedat a fiat exercat⁹ ieritros ac maritimi q̄b⁹ a
missa cōstātinopol̄ rōdicēt ēa per calisti tēp⁹ q̄d et s
nicelai p̄didit nō hatuit ille penes se q̄ res marinas i
telligerēt. a sciret maḡfice se hē h; iste dignatōez tu
am q̄ s̄b eugemo res clarissimas gessit. ego q̄dē iā be
na spero. q̄n nr̄i carus puidēdū aurigā rixō. Cui di
intelliges ex v̄no papie si quo res iste germaniāe dis
penāt. Dicā a ego pauca p̄ tua ceteri i formāōe bel
lū q̄d hac estate p̄ thurcos gēdū fuit. i alia rō p̄tē
sū ē quē admodū ex r̄n̄sione hungoris data quā cum
p̄nab⁹ mitto plem⁹ icelliges De fun. ro q̄o sperē pau
ca subnectā. Si q̄o fieri p̄ germanos d; op⁹ est maxi
ma diligentia faciēda est concordia int̄ cesarē a r̄gez
hūgaie de q̄ re nescio q̄o sperē. Nā bohemi mediatores

Sed plus eloquio pectora cana valent
 Aptior est tirone tui vetera ius in armis
 Certus a vitulo tutus aratrum mouet
 Nos petimus tu summa tenes spes lubrica nobis
 Spondet adhuc qđ iam res dedit ipsa tibi
 Nec dum perzafis te antheus arceet ab undis
 Non vox refuit non lica muta silet
 Ergo caue ne qua cupis excusatus haberi
 Ficause silla te ratione magis
 Qđ biblicani rogitauit epigrammata vatis
 Suspecta est vixō nostra iuuenca tibi
 Crede precor melius relegi non improba pnt
 Vasculos o ai o pretereunte modos
 Ille qui ex gre Tu profugo mea castra petiuit
 Sic tamen reddat cum reuocabit heros.

Epistola. Excusat se cur non mittat versus

Johannes custos vardiens ecclesie Ence E
piscopo Senen Salu. plu. di.

Desine queso meas enea pscere musas
 Auribus et dignas esse putare tuis
 Non radios phibus lunari sumit ab umbra
 Nec petit armo marina thetis aquas
 Adde qđ italie veni nouus hospes ab oris
 Nec si quod lusi me comitatur opus
 Ipse tuos i iure cui scribere cesaris actus
 Contigit et clara dingere fronte comas
 Ipse tuos potius nobis trans mitte htellos
 Ne dubites censor non ero lector ero

Epistola. Petit opera marcialis biblicam cum
excusatione.

Johannes Custos vardiens ecclesie Ence
Senen episcopo Salu. plu. di.

nicolai ppe qm̄ me qm̄ a fūpitiar aff' p'io tua ad
fūmī pōficat' apicē leg' ta affect. tūc ecclā; lono pa
stoē orbatā idolū nē cū petri i nauia lā lono rōnī cō
missū gaudeo spo s' t'no i g' hūle i l'igidē; rēā; q' t' huc
coz i petri mag' h'ce posse d'cedi. idq; sibi tō xp'iatas p
suad; obseqū meū q' t'ndimodū p' r'ecesso tuo p'buī. ita
a t' f' die ac p'io p'ri exhibeo pat' q' ad vireā l'x diē mā

Epla Rogat sibi ee aly i carmina. dantuis Va.

Ennas Epus Heneā a dolescēti docto a nobili
dño Johē varadien erāe custodi s. p. d.

Venisti lania madidus grecaq; nunnua
Ut qui gnarum di' a pulū referas
Dulce camis vena stillant de diuice versus
Dociloqui titulos vana habere p'ce
Non est cur tecum tentare in carmina vire
Conemur bello non lon' dextera semi est
Dum iuuenes fumus pegaseo e fonte liquoris
Hauimus a nullum scribere pot' us erat
Nunc oblita mihi sunt carmina frigit etas
Atq; sepulchralis vnicā cura mihi est
Que v'iblicam quesisti epig' tāmata vatis
Ad te se celi r' p'oripuerē gradu
Nanq; lix' cum te latit didici. Ter ab oris
Ad uictum subito profugus hinc abiit
Teq; petens dixit docti peto tecta iohannis
I'ic meus hospes erit hic mea dicta leget
At si que currant nunc tempora conspicias a sp'is
Afflictas nec nunc ludere flere licet
Non bene v'it' sculos sacrate nocte p'ulcos
Inuisas xp'i sumere dicta d'cet
Cedant e mambus dulces. tua cura. pote
Et opuo animum codice p'isce vale.

Johēs Custos varadien Ence Ep' Heneā s. p. d.
Causarū; semiū ne meā; carmine a r'ces

a két Janus epigramma között, de verskezdetnek is elég furcsa a „Si bilblitani” stb. A kérdést eldönti Aeneas válasza, aki a két versre együttesen válaszol.

Mindezek után most már könnyű következtetni a helyes sorrendre is: az első vers a „Dęsine quae” kezdetű – szűnjél meg már verseimet kérni –, ennek folytatása hogy Janus kér verset, mégpedig Aeneastól, és azonkívül kéri Martialis verseit is. Ha e gondolatsort tovább folytatjuk, az egész levélváltásnak az lehetett a kiindulópontja, hogy Aeneas Sylvius több ízben is kérte – talán Vitéz János által – Janus verseit, bár hogy ismerhette ezeket, az az ő verséből világosan kiderül („Dulce canis” írja). Azt hisszük, az egésznek mélyebb oka lehetett, mint hogy olvasni kívánta volna Janus verseit. Talán éppen ez az a mozzanat, ami az egész kérdés kulcsponja lehet. Itt azonban vissza kell térnünk a már említett Valagussa levélhez, amely nemcsak arra utal, hogy Janus 1454-ben is járt itthon, hanem arról is szól, hogy Janussal kapcsolatban már ekkor is az a hír járta Itáliában, hogy püspök lett. Huszti szerint, ha konkrétan nem is tudunk ilyen korai időpontban arról, hogy Janus püspökké kinevezéséről szó lett volna, mégsincs teljesen kizárva, hogy fölmerülhetett ez, vagy valamilyen ehhez hasonló terv.¹⁴ Lehetséges például, hogy Vitéz János Aeneas Sylvius pártfogását kérte Janus számára valamilyen magasabb egyházi tiszttség elnyerése ügyében, hiszen ilyen eljárás ebben a korban szokásos volt, maga Vitéz is élt vele, mikor a váradi püspökség elnyerésére pályázott.¹⁵ Úgy látszik azonban, hogy Aeneas Sylvius – ekkor már Siena püspöke – nem akarta megtagadni közbenjárását egy ügyben olyan okból, ami egykor nála is fennállott. Janus verseit éppen azért kérte – ismételtlen –, hogy ezáltal éppen Janus figyelmét hívja fel arra, hogy versei nem éppen a legjobb ajánlólevelek az egyházi ranglétrán való előmenetelre. Janus azzal hátrítja el a kérdést, hogy nem hozta magával verseit Itáliából – de azért versben ír –, és ő Aeneas verseit kéri, meg Martialis epigrammáit. Nyilvánvalóan nem véletlenül, hanem hogy rámutasson: az antik költő és a sienai püspök is írt éles hangú, sőt pajzán epigrammákat. De ő csak olvasni akarja – írja Janus –, nem kritizálni Aeneas verseit, vagyis: Aeneas is csak olvassa és ne kritizálja Janust. Ez egyúttal figyelemfelhívás arra nézve is, hogy Janus tudja: a költészet csak játék, és más a reális, a komoly élet. Ezért mikor aztán Aeneas elküldi neki a kért könyvet, szelíden figyelmeztette Janust az antik költő olvasásának veszélyeire, Janus válaszában azt a meglepő dolgot írja, hogy ő elsiklik az erkölcsileg kétes értelmű verssorok fölött, illetve, hogy szemlesütve olvassa ezeket. Ezzel is szerette volna nyilván meggyőzni Aeneast, hogy nem kell aggódnia az ő fiatalsága miatt – főleg, ha a saját ifjúkori verseire gondol.

Nem valószínű azonban, hogy Janus burkolt célzásaival le tudta volna szerelni Aeneas Sylvius bizonyára fennálló ellenérzését. Különben is tudott dolog, hogy igen rossz néven vette, ha valaki ifjúkori verseire emlékeztette őt akkor, amikor ezeket már nem vallotta magáénak. Így Janus célzásai Aeneas korábbi költői tevékenységére aligha voltak szerencsések, még kevésbé diplomatikusak. A valószínű különben is az, hogy Janus ezeket az epigrammákat már *az után* írhatta, miután Aeneas Sylvius elutasítón vagy kitérően viselkedhetett ügyével szemben. Sőt, azt hisszük, aligha tévedünk, hogy később, amikor Vitéz János már mint II. Pius pápától kérte Janus püspöki kinevezését, ez a pár évvel előbbi verses levélváltás még élenken élhetett Aeneas Sylvius emlékezetében.

Kétségtelen persze, hogy vannak a szóban forgó versekben olyan mozzanatok, amelyek tipikusan humanista költői verseny jelleget kölcsönöznek az egésznek. Így bizonyosra vehető, hogy Janusnak az a versora „Adde, quod Italiae veni novus hospes ab oris” világos alluzió Vergilius Aeneisének kezdő soraira, valamint ezen keresztül Aeneas Sylvius nevére.¹⁶ Még felhozhatnánk más példákat is, de talán ennyi is elég annak bizonyítására, hogy a verses levélváltás csak forma, valódi célja, oka nem költői versengés, hanem a fentiekben már vázolt körülmény volt.

¹⁴ HUSZTI: i. m. 355. a X. fejezethez tartozó 14. sz. jegyzetben.

¹⁵ Vö. V. KOVÁCS Sándor: Magyar humanisták levelei. Budapest 1971., Vitéz János 8., valamint 10–14. sz. levele.

¹⁶ Vergilius Aeneisének közismert kezdő sorai:

„Arma virumque cano Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus lavinaque venit littora” stb.

Janus Aeneas S.-hoz:

„Adde, quod Italiae veni novus hospes ab oris” stb.

Aeneas S. Janushoz:

„Namque liber cum te latii didicisset ab oris

Adueductum subito profugus hinc abiit” stb.

Arról az ősnymotványról kell még szólnunk, amelyben a szóban forgó verses levelezést megtaláltuk. A kötetet az ősnymotvány-szakirodalomban általában II. Pius pápa neve alatt, „Epistolae saeculares et pontificales” címen lehet megtalálni, bár pápasága idejéből egyetlen levelet sem tartalmaz. A kötet végén utolsó előtti darabokként találhatók meg benne a minket érdeklő versek.¹⁷

A kötet megjelenési évére csak következtetni lehet, azon az alapon, hogy a költő nyomdász, Arnold Ter Hoernen, aki a kötetet kiadta, 1470–1484-ig működött.¹⁸ Az utóbbi évszám a nyomdász halálzási éve, ennél tehát mindenképpen korábbra gondolhatunk. Ter Hoernen eleinte – 1475-ig – kétszínű nyomást alkalmazott nyomdája termékeiben. Ettől kezdve viszont saját nyomdászjelvényt kezdett használni. A minket érdeklő kötetben nincs nyomdászjelvény, de van piros szín, nem nyomtatva azonban, hanem kézzel befestve. De még ha a lehető legkésőbbi évet – 1484-et – tekintenénk is a megjelenés időpontjának, akkor is 14 évvel korábbi a Janus versek megjelenése, mint az eddig legkorábbinak ismert Janus verskiadás, Janusnak Feronia forrásához intézett elégiája, amely egy 1498-as velencei nyomtatványban található.¹⁹ A verses levélváltás eddig legkorábbinak tartott, Telesi-féle kiadásánál pedig jó 300 évvel régebbi az, amit most a jelzett ősnymotványban megtaláltunk.

Összegezve az elmondottakat, annak eredményeit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. A költő 1480 körüli (vagy esetleg még ennél is korábbi) kiadás alapján – tekintettel a benne található + 2 Janus vessorra – egy eddig ismeretlen, vagy elveszett kéziratot tételezhetünk fel.

2. Két feledésbe merült Janus-verssor került elő.

3. A két vessor alapján helyesbíthető a verses levélváltás eddig feltételezett időpontja, megállapítható a versek helyes sorrendje.²⁰

¹⁷ A jelzett ősnymotványban a $t_7 - \gamma_1 - 8$ lapokon olvashatók a szóban forgó versek. Cím két helyen is található benne: az első lapon és az 1₈ lapon. Ezek helyes értelmezése nyilván az, hogy annak az Aeneas Sylviusnak a leveleiről van szó, aki később II. Pius néven pápa lett. A vonatkozó ősnymotványnak a szakirodalomban (Hain–Copinger 159, Pellechet 107. stb.) adott címe nem felel meg a kötet tartalmának.

¹⁸ Vö.: VOUILLÈME, E.: Der Buchdruck Kölns bis zum Ende des fünfzehnten Jahrhunderts. Bonn 1903. XII–XVIII. 1., és 426. 1., 967. tétel.

¹⁹ A velencei kiadásban Janus elégiája csak függeléke Nicolaus Perottus Polybios fordításának. – A Janus kéziratokra és kiadásokra nézve ld. Csapodi Csaba: A Janus szöveggyűjtemény c. sajtó alatt álló munkáját.

²⁰ A versek sorrendje a bécsi, a firenzei és a vatikáni kéziratban, valamint a tárgyalt ősnymotványban azonos, vagyis:

1.	2.	3.	4.
Aeneas S. Venisti Latia	Janus Causarum senium	Janus Desine quaesio	Janus Si Bilblitani

A különbség mindössze annyi, hogy a bécsi kéziratból kimaradt két sor. Telesi a bécsi kéziratot közli, de a sorrendet megváltoztatja, mivel nyilván észrevette, hogy Janus „Si Bilblitani” kezdetű versének meg kellett előznie Aeneas S. válaszát. A két rövidebb epigramma összefüggése azonban már elkerülte a figyelmét.

Az összes ezutáni kiadások Telesi sorrendjét követik, a megállapítható helyes sorrend viszont a következő:

1.	2.	3.	4.
Janus Desine quaesio	Janus Si Bilblitani	Aeneas S. Venisti Latia	Janus Causarum senium.

Hozzáfűzve természetesen azt a megállapításunkat, hogy az első két epigramma egy vers, amit még az is bizonyít, hogy ezek együtt tesznek ki 16 sort, míg a „Causarum senium” kezdetű vers önmagában ugyanennyi, vagyis 16 sor.

4. Kísérletet tehattunk a versek eredetének, illetve Janus és Aeneas Sylvius emberi viszonyának tisztázására.

5. Az összes eddig ismert Janus-kiadásoknál egy legalább 14, illetve a vonatkozó szövegeket illetően egy több mint 300 évvel korábbi kiadás nyomára akadtunk.

6. Végső konkluzió, hogy nem reménytelen sem további Janus-kéziratok, sem további Janus-kiadások után kutatni.

Csapodiné Gárdonyi Klára

Benyák Bernát ismeretlen Voltaire-fordítása

Takáts Sándor 1891-ben megjelent monográfiája¹ óta több szempontból gazdagodott az a kép, amelyet Benyák Bernát piarista szerzetesnek, XVIII. századi magyar nyelvű irodalmunk egyik lelkes úttörőjének franciás műveltségéről alkothatunk. Bácskainé P. Zsuzsa 1939-ben kiadott értekezése² érdekes elemzést adott Bruveys apát *Diversités morales...* című könyvének Benyák által készített fordításáról, az addigi tanulmányoknál pontosabban határozta meg a piarista szerző *Joas* című iskoladrámájának Racine *Athalie*-jához fűződő kapcsolatait, s – ami a legfontosabb – kimutatta, hogy Benyáknak a janzenizmusról szóló kiadatlan (s korábban eredetinek vélt) írása nem más, mint Voltaire *Siècle de Louis XIV.* című munkájából az egyik fejezetnek csaknem szó szerinti átültetése.

Úgy látszik azonban, hogy a piarista rend budapesti levéltárában őrzött kéziratos hagyaték még további meglepetéseket tartogat. Bácskainé P. Zsuzsa például nem említi meg, hogy a janzenizmusról szóló, Voltaire-től fordított szöveg nem tölti ki teljesen a levéltár „Manuscripta Nostrorum” c. fasciculusának 35. számú kézirátát, s a 10. – számozatlan – levél B oldalának aljától az utolsó (12.) levélig bezárólag, ugyanattól a kéztől egy másik, az előbbinél természetesen jóval rövidebb írás olvasható *Az Himlőrül, 's annak által Plántáltatásáról*. Ez a kisebb terjedelmű, eddig észrevétlenül maradt munka szintén Voltaire-fordítás: a *Lettres philosophiques* XI. fejezetéé, amelynek eredeti címe: *Sur l'insertion de la petite vérole*. Mivel az egész kézirat első lapján az 1769-es dátum és az „M. Karolini” helymegjelölés szerepel, mindkét Voltaire-tolmácsolás Benyák nagykárolyi tartózkodása idején keletkezhetett.

A Károlyiak városában töltött két esztendő igen jelentős a fiatal szerzetes fejlődése szempontjából. Az őt ekkor ért hatások egyben érthetővé teszik, miért ébredt benne érdeklődés a *Filozófiai levelek* iránt.

Nagykárolyban Benyák nem tanárként működött, hanem a rendje által előírt filozófiai és matematikai tanfolyamot végezte el. Tanára, Keszthelyi László jól beszélt a francia nyelvet, s lelkes propagálója volt Newton tudományos eredményeinek.³ A tanfolyamot lezáró nyilvános vita alkalomával a hallgatók közül Benyák mondott beszédet, s ennek második részében ő is magasztaló szavakkal emlékezett meg Newton-ról.⁴ Nos, ez utóbbinak franciaországi népszerűsítése mindenekelőtt Voltaire nevéhez fűződik, s a francia szerző éppen az 1734-ben kiadott *Filozófiai levelek*ben ébresztette rá honfitársait az angol fizikus fölényére Descartes és Malebranche felfogásával szemben.⁵ Emlelt beszédében Benyák – nyilván tanárának helyeslése mellett – ugyanezt a gondolatot fejtegette.

Voltaire művei egyébként sem voltak ismeretlenek Nagykárolyban. A piarista intézetet pártoló Károlyi Antal gróf csak később, az 1780-as években fordult szembe a ferney-i filozófussal, korábban viszont buzgó olvasója volt, s mint nemrég kimutattuk, 1755 táján még rajongó hangú, francia nyelvű verses episztolát írt hozzá.⁶ Ennek az episztolának 39. jegyzetében ő is kiemelte Newton rendszerének

¹ TAKÁTS Sándor: *Benyák Bernát és a magyar oktatásügy*. Bp. 1891.

² BÁCSKAINÉ P. Zsuzsa: *Benyák Bernát és a francia irodalom*. Szeged 1939.

³ TAKÁTS: i. m. 83–84.

⁴ TAKÁTS: i. m. 87.

⁵ Ld. a *Lettres philosophiques* 14., 15., 16. és 17. fejezetét.

⁶ A Károlyi család és a korai felvilágosodás (Adatok Voltaire magyarországi hatásának kezdeteihez). ItK 1977. 197–203.